

2. Liberalismus jako puzzle

2.1 Liberalismus – pojem a jeho název

Ortega y Gasset na okraj konceptu moderní demokracie poznamenává: „athénská demokracie neměla nikdy nic společného se současnými demokraciemi Západu“.³⁶ Tezi shodnou s tou Gassetovou vyslovuje rovněž Giovanni Sartori: „Moderní demokracie není složena jednoduše z řeckého ideálu a několika pozdějších dodatků. Jak je to však možné, že diskontinuita mezi starověkou a dnešní demokracií nám uniká tak lehce?“³⁷

Co se jeví dnes samozřejmé, samozřejmé být nemusí, aneb všechno je jinak: „V proslulé *querelle des anciens et des modernes*, v níž se koncem 17. století diskutovalo o tom, které z obou epoch se má dávat přednost, resp. která má být závazným vzorem... marně hledáme zmínku o demokracii. Stejně je tomu, když o témže problému uvažovali představitelé německé klasiky... Pohled na politické poměry v Řecku však lidem v novověku uzavíral především význam Říma jako politického ideálu. V politickém životě se Evropa řídila Římským příkladem... Aténská demokracie výrazněji upoutala pozornost Evropy až poměrně pozdě, po Velké francouzské revoluci.“³⁸ R. R. Palmer ve studii věnované užití termínu demokracie v závěru 18. století připomíná: „Pouze zřídka, dokonce i v rámci francouzské *philosophie* před revolucí, najdeme někoho, kdo slova ‚demokracie‘ užívá v příznivém smyslu v nějaké praktické souvislosti.“³⁹ Dokonce i Jean-Jacques Rousseau z této řady nijak nevybočuje: „Bereme-li výraz demokracie v přísném slova smyslu, poté nikdy pravá demokracie neexistovala a nikdy nebude existovat, protože je proti přirozenému řádu, aby velký počet vládl a malý počet byl ovládán...“

³⁶ Y GASSET, J. O. *Europa y la idea de la Nación*. 1966. Český překlad: Y GASSET, J. O. *Evropa a idea národa*. Praha, 1993, s. 118.

³⁷ SARTORI, G. *The Theory of Democracy Revisited*. 1987. Slovenský překlad: SARTORI, G. *Teória demokracie*. Bratislava, 1993, s. 293.

³⁸ BLEICKEN, J. *Die athenische Demokratie*. 1994. Český překlad: BLEICKEN, J. *Athénská demokracie*. Praha, 2002, s. 507–508. Rousseau ve *Společenské smlouvě* za politický ideál považuje Řím a Spartu, nikoli Atény: „Zahynula-li Sparta a Řím, který stát může doufat, že bude trvat věčně.“ ROUSSEAU, J. J. *Du contrat social ou principes du droit politique*. Český překlad: ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. In: ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha, 1978, s. 273.

³⁹ PALMER, R. R. Notes on the Use of the Word „Democracy“ 1789–1799. *Political Science Quarterly*, 68, No. 2 (1953), s. 205.

Demokraticky by si mohl vládnout jen národ bohů. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.⁴⁰ Stejně tak Immanuel Kant považoval každý stát za „buď republikánský, nebo despotický“ a co se týče demokracie, ta „je nutně despotismem“.⁴¹ Na okraj této historické skutečnosti Giovanni Sartori sarkasticky poznamenává: „Jenom Robespierre použil slovo demokracie, a to pouze na závěr své řeči ke Konventu 5. února 1794, a tím potvrdil její zlou pověst (alespoň v Evropě) na další půlstoletí.“⁴²

Při hledání politického ideálu filosofické myšlení Západu bylo do přelomu 18. a 19. století ovlivněno dvěma axiomy. Prvním byl vliv Aristotelův a jeho kritický náhled na demokracii: „Pochybnosti o tom, zda vůle lidu může být nezávislá a zda může směřovat k obecnému blahu, postupují veškerou teorií 19. století, zejména názory liberálů. Tyranie většiny je noční můrou i takových mužů, jakými byli Alexis de Tocqueville a John Stuart Mill.“⁴³ Vliv druhý byl již zmíněn – ideálem politických ctností zůstává Římská republika. Obojí na konci 18. století formovalo kupříkladu postoje amerických revolucionářů. Pro ně „aténská demokracie nepůsobila jako pozitivní model, naopak, platila za tyranii a odstrašující příklad, zvláště významně u Hamiltona... Sparta naproti tomu platila... za pozitivní vzor.“⁴⁴

Formování nového modelu veřejné moci (státní moci) v 18. a v první polovině 19. století neprobíhalo tudíž pod praporem demokracie. Klíčovými pojmy revoluční změny se staly pojmy svobody a republiky. Model, označovaný od druhé poloviny 19. století termínem demokracie, se utvářel řadou postupných kroků politických i teoretických, jejich přebíráním, modifikováním a spojováním.

⁴⁰ ROUSSEAU, J. J. *Du contrat social ou principes du droit politique*. Český překlad: ROUSSEAU, J. J. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. In: ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha, 1978, s. 262.

⁴¹ KANT, I. *Zum ewigen Frieden*. 1795. Český překlad: KANT, I. *K věčnému míru. O obecném rčení: Je-li něco správné v teorii, nemusí se to ještě hodit pro praxi*. Praha, 1999, s. 18.

⁴² SARTORI, G. *The Theory of Democracy Revisited*. Slovenský překlad: SARTORI, G. *Teória demokracie*. Bratislava, 1993, s. 291.

⁴³ BLEICKEN, J. *Die athenische Demokratie*. 1994. Český překlad: BLEICKEN, J. *Athénská demokracie*. Praha, 2002, s. 512.

⁴⁴ HEUN, W. Die Antike in den amerikanischen Debatten in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. In: NIGGEMANN, U., RUFFING, K. (Hrsg.). *Antike als Modell in Nordamerika?* München, 2011, s. 71. K Hamiltonovu kritickému hodnocení antického politického odkazu viz kupříkladu HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. *The Federalist*. 1788. Český překlad: HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. *Listy Federalistů*. Olomouc, 1994, s. 65 a násl.

V průběhu 18., 19. a na počátku 20. století se tudíž koncept svobodného a rovnoprávného individua, jakož i koncept reprezentace ve formě americké dělby moci či anglického parlamentarismu, propojil s konceptem společenské smlouvy, suverenity lidu, všeobecným volebním právem a pluralitním a otevřeným systémem politických stran. Ve stejném období se tomuto dějinně novému modelu uspořádání státu dostalo i nového označení – demokracie. Píše-li Ortega y Gasset o historických vzorech společenského uspořádání, jimiž se řídil člověk konce 19. století, ironicky poznamenává: „Athénská demokracie, kterou dvě generace předtím objevil bankéř Grote, jim byla vzorem demokracie.“⁴⁵ Připomeňme, že George Grote (1794–1871), anglický historik a politik (dodejme rovněž s Ortegou y Gassetem a bankéřem)⁴⁶ proslul svojí monumentální prací o historii antického Řecka:⁴⁷ „Macaulay a John Stuart Mill a George Grote spatřovali velkou sílu aténské demokracie v jejich velikých možnostech kultivování občanů, k výzvě ke zlepšení vzdělávacího systému v Británii, čehož by bylo lze dosáhnout společnou paralelou v občanském vědomí se starobylými Athénany... Londýnský bankéř Grote pro dosažení tohoto účelu vytvořil vícesvazkové dějiny Řecka, jež doslova mění podobu debaty o Aténách až do naší doby. Jak klasik Arnaldo Momigliano napsal ve slavné eseji o dějinách Řecka,⁴⁸ po objevení se Groteho práce vše, co bylo napsáno o Řecku, bylo ‚pro, nebo proti Grotemu‘.“⁴⁹ V současných dílech věnovaných aténské demokracii je George Grote již zapomenut.⁵⁰

⁴⁵ Y GASSET, J. O. *Europa y la idea de la Nacion*. 1966. Český překlad: Y GASSET, O. *Evropa a idea národa*. Praha, 1993, s. 118.

⁴⁶ K osobnosti George Groteho viz DILTHEY, W. *Zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts. Portraits und biographische Skizzen, Quellenstudien und Literaturberichte zur Theologie und Philosophie im 19. Jahrhundert*. Göttingen, 1981, s. 251–258.

⁴⁷ GROTE, G. *History of Greece*. London, 1846–1856, 12 Vol. 2 Vol. Exkurse; *A History of Greece* (Cambridge Library Collection – Classics). Cambridge, 2009.

⁴⁸ MOMIGLIANO, A. *George Grote and the Study of Greek History*. 1952. Reprinted: MOMIGLIANO, A. *Studies in Historiography*. New York, 1966, s. 65.

⁴⁹ ROBERTS, J. *The Creation of Legacy. A Manufactured Crisis in Eighteen-Century Thought*. In: EUBEN, J. B., WALLACH, J., OBER, J. (eds). *Athenian Political Thought and Reconstruction of American Democracy*. New York, 1994, s. 96.

⁵⁰ FINLEY, M. I. *Democracy Ancient and Modern*. 1973. Slovenský překlad: FINLEY, M. I. *Antická a moderná demokracia*. Bratislava, 2014. BLEICKEN, J. *Die athenische Demokratie*. 1994. Český překlad: HAMILTON, A., MADISON, J., JAY, J. *Athénská demokracie*. Praha, 2002.

Společenské uspořádání zvané (moderní) demokracie se v evropských dějinách postupně formovalo zrodem a spojováním či spíše vzájemným propojováním jejich komponent během dvou až tří století⁵¹ a až ex post „našlo“ své pojmenování – na sklonku první poloviny 19. století.

Diváky obdobného procesu formování jevu a jeho pojmenování jsme i v případě liberalismu.

Ve známém díle Ludwiga von Misesa (1881–1973), jednoho z „proroků“ ekonomického liberalismu 20. století, *Liberalismus* si lze přečíst stručnou poznámku: „Od svobody přece také pochází název liberalismu a název strany odpůrců liberalismu zněl původně „servilové“. Oba názvy se objevily v bojích o španělskou ústavu v prvních desetiletích 19. století.“⁵²

Co se to tedy událo ve Španělsku na počátku 19. století? Během jeho okupace napoleonskou armádou ve španělské válce za nezávislost (1808–1814) byl Cádiz jediným regionem ve Španělsku, který se francouzským vojskům nepodařilo obsadit (a to i díky podpoře, kterou vzbouřencům poskytla anglická námořní flotila pod velením pozdějšího vítěze v bitvě u Waterloo, Wellingtona). V obléhaném Cádizu byla 19. března 1812 cádizskými kortesy (*Cortes*) přijata a králem Ferdinandem VII. vyhlášena první španělská, svou koncepcí liberálně orientovaná ústava. Rakouský právník, publicista-filosof, Lorant Racz, v této souvislosti popisuje zrod termínu *liberal*: „Během napoleonských válek Anglie podporovala povstalce ve Španělsku nejen vojensky, ale i politicky. Velmi aktivní byli v této souvislosti zejména whigové. Podařilo se jim nakonec uplatnit takový vliv, že v roce 1812 byla králem schválena výrazně liberální ústava. Povstalci, kteří trvali na jejím přijetí, se nazývali *liberales*, na rozdíl od reakčních a konzervativních *servilles* nebo *afrancesados*. Jejich hnutí za svobodu se šířilo ze Španělska do Portugalska, odtud přes Itálii (Neapol, Sicílii) do Řecka.“⁵³ Christiana Brennecke, německá historička

⁵¹ Podrobně viz HOLLÄNDER, P. *Pojmy v Sisyfovej krošni*. Bratislava, 2015, s. 15–68.

⁵² MISES, L. von *Liberalismus*. Jena, 1927, s. 18: „Von der Freiheit, kommt ja auch der Namen des Liberalismus her, und der Namen der Gegenpartei der Liberalen lautete ursprünglich – beide Bezeichnungen kamen in den spanischen Verfassungskämpfen der ersten Jahrzehnte des 19. Jahrhunderts auf – die „Servilen.“). Český překlad: MISES, L. von *Liberalismus*. Praha, 1998, s. 28.

⁵³ RACZ, L. *Liberalismus. Das europäische Missverständnis*. Wien, 2000, s. 21.

působící v Karlsruhe, k tomu dodává: „... pojem *liberal* byl tímto poprvé v historii použit k pojmenování konkrétní politické skupiny“.⁵⁴

Francouzský historik a filosof Elie Halévy (1870–1937) ve své významné publikaci *History of the English People. Part II. The Liberal Awakening 1815–1830*, která vyšla v roce 1924 i v angličtině, velmi přesně popisuje, jak se pojem liberál stal populární v Anglii i na kontinentu a že to byli španělští demokraté, kteří tento pojem zavedli nejen do angličtiny, ale také do politického slovníku celé Evropy.⁵⁵ Halévy dále poznamenává, že to byl lord Castlereagh,⁵⁶ jenž se ve svém projevu v britském parlamentu 15. února 1816 poprvé zmínil o španělských *Liberales*.⁵⁷

Pokud Evropa našla a přijala označení pojmu, stojíme před úkolem popsat jeho obsah – jinými slovy vyjádřeno, stojíme před úkolem pojmenovat ideje a instituce, jež se spojily, slily do podoby mozaiky, celku, pro jehož pojmenování si Evropa osvojila název liberalismus.

Jsou jimi sekularismus, jehož vlivem vertikální legitimitu veřejné moci nahrazuje legitimita horizontální v podobě společenské smlouvy, z níž je odvozen systém zastupitelské demokracie a dělby moci, dále jsou jimi racionalismus a osvícenství, politická a právní rovnost, tržní hospodářství spojené se svobodou vlastnictví, liberální stát charakteristický základními právy a svobodami občanů, demokratickým systémem založeným na ústavnosti, parlamentarismu a dělbě moci a *last but not least* charakteristický i tím, že je právním státem.

Jen jmény filosofů, básníků, buřičů-revolucionářů, politických myslitelů i politických aktérů a konečně i právníků, kteří po generace skládali mozaiku liberalismu, by bylo lze zaplnit několik stran textu. Ani tento seznam, ani stručné charakteristiky těchto velkých postav evropských dějin by samy o sobě nemusely postačovat v úsilí o přiblížení se k pochopení celkového

⁵⁴ BRENNECKE, CH. *Von Cádiz nach London. Spanischer Liberalismus im Spannungsfeld von nationaler Selbstbestimmung, Internationalität und Exil (1820–1833)*. Göttingen, 2010, s. 40.

⁵⁵ HALÉVY, E. *History of the English People. Part II. The Liberal Awakening 1815–1830*. First Ed. 1924. New York, 1961, s. 81.

⁵⁶ Robert Stewart, vikomt z Castlereaghu (1769–1822), britský státník, od roku 1812 ministr zahraničních věcí, klíčová postava protinapoleonské koalice a Vídeňského kongresu (1814–1815).

⁵⁷ HALÉVY, E. *History of the English People. Part II. The Liberal Awakening 1815–1830*. First Ed. 1924. New York, 1961, s. 82.

obrazu mozaiky. Mnohé z těchto osobnosti bychom určitě nenazvali liberály, avšak bez jejich díla, jejich tezí a idejí by se liberalismus nikdy nezrodil: Příkladem je Thomas Hobbes – byl to on, kdo na scénu evropského filosofického diskurzu relevantně přinesl tezi odmítající vertikální původ veřejné moci, přinesl koncept společenské smlouvy (ačkoli – k čemuž se ještě vrátíme – v zásadě jiné podobě, než jakou si osvojil liberalismus). Pokusme se tedy hledat ve struktuře mozaiky pojmu liberalismu klíčové ideje jeho stavby.

Avšak nejen ideje. Na konci 18. a během 19. století se rodí nejen ideje liberalismu, nýbrž i liberální instituce, doslova se rodí nová historická éra Západu. Připomeňme v této souvislosti klíčovou tezi Alasdaira MacIntyrea (1929), slavného skotsko-amerického filosofa – komunitaristy: „Neměly by se psát dvoje dějiny, jedny politického a morálního jednání a druhé politického a morálního teoretizování, protože nebyly ani dvě minulosti, jedna naplněna jen činy a druhá jen teoriemi. Každé jednání je nositelem a vyjádřením přesvědčení a pojmů zatížených teorií; každá teoretická úvaha a každý výraz nějakého přesvědčení je politickým a morálním jednáním... proto jsou myšlenky na jedné straně obdařeny vlastním, rádo by nezávislým životem, a na straně druhé jsou politické a společenské události ukazovány jako podivně bezmyšlenkovité“.⁵⁸ Zrod, formování se idejí liberalismu ve filosofii, právu, ekonomii doprovází utváření se nových společenských institucí – nové formy legitimacy, kreace, uspořádání a fungování veřejné moci, pro níž 19. století přijalo označení demokracie, dále utváření nové podoby právního (ústavního) zakotvení statusu jednotlivce v podobě listin základních práv a svobod, institucionálního mechanismu kontroly veřejné moci před jejím zneužitím či svévolným výkonem v podobě dělby moci a právního státu. Jak však dějiny plynuly a vyvíjely se ve skutečnosti? Instituce vznikají na základě myšlenek, idejí, teorií, koncepcí nebo se utvářejí spontánně, jsouc produktem různých okolností a faktorů a svůj název získávají až *ex post* a až *ex post* se formuje jejich uvědomění a pochopení ve formě pojmů – těch pojmů, které následně ovlivňují vědomí, představy, myšlení dalších generací?

⁵⁸ MACINTYRE, A. *After Virtue. A Study in Moral Theory*. London, 1981. Český překlad: MACINTYRE, A. *Ztráta ctnosti*. Praha, 2004, s. 79.

2.2 Sekularizace, přirozené právo a teorie společenské smlouvy: nová paradigmatata legitimacy moci

Revolučními kroky, nominalistickou revolucí, zrodem oslnivého světa renesance a nástupem protestantismu se svoboda ve smyslu příslušnosti k privilegované skupině mění ve svobodu individuální a introspektivní svoboda (svoboda vůle, svoboda chtění) prolamuje vnější sevření a propojuje se svobodou jednání. To však není vše – jednou nastoupená trajektorie historického procesu nabývá na dynamice:

Je-li ve středověku introspektivní svoboda možností rozumu znát Boží pravdu, zásadní změna ve vnímání svobody je implikována postupným, několik staletí trvajícím ústupem Boha z dějinné scény.

Hugo Grotius svoji slavnou knihu *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturale et gentium, item iuris publici praecipua explicantur* píše v době inferna třicetileté války, vydává ji v roce 1625 v Paříži. Píše ji v reakci na toto inferno, píše ji jako humanista hlásící se k odkazu Erasma Rotterdamského, píše ji s cílem překonat náboženskou nenávist, vytvořit a zdůvodnit soustavu právních principů regulujících vztahy mezi státy: „Je to pokus teologicky a klasicky vzdělaného právníka založit právní řád a bezpečnost ve společenství států stejně jako v národní společnosti, v níž vyrostl. V jeho spíše naivním racionalismu, víře v rozum jako Pána života, se odhaluje duchovní syn Erasma.“⁵⁹

Na úvodních stránkách knihy vede polemiku s Karneadesem z Kyrény (214/213–129/128 před Kr.), starořeckým filosofem, skeptikem popírajícím existenci obecných pravidel spravedlnosti, protože „svou přirozeností všechna stvoření včetně člověka jednoduše usilují jen o svou vlastní výhodu“, naproti tomu však podle Grotia člověk „se vyznačuje sociálním instinktem, který přiměl lidi k životu s vlastním druhem ve společnosti uspořádané v míru“, pro něj „lidská přirozenost se stala ‚matkou přirozeného práva‘“, což prezentuje „nejslavnějšími řádky své rozpravy“⁶⁰: „*Et haec quidem quae iam diximus, locum aliquem haberent etiamsi daremus, quod sine summo scelere dari nequit, non esse Deum, aut non curari ab eo negotia humana.*“⁶¹

⁵⁹ GEYL, P. *History of the Dutch-Speaking Peoples 1555–1648*. London, 2001, s. 502.

⁶⁰ THIERNEY, B. *The Idea of Natural Rights*. Michigan, 2001, s. 317–318.

⁶¹ HUGONIS GROTII. *De iure belli ac pacis libri tres, in quibus ius naturale et gentium, item iuris publici praecipua explicantur*. New Jersey, 2005, s. 7.

6. Woke, identitární politika, progresivismus – ideologie na vzestupu

Před čtyřmi, pěti lety se Spojenými státy americkými i západní Evropou doslova přehnal vlna obrazoborectví – smetla množství památníků významných osobností minulých staletí, spojovaných – někdy opodstatněně, někdy bez opodstatnění – s rasismem či otrokářstvím. Neušetřila mnohé, mezi nimi i jednoho z nejvýznamnějších amerických prezidentů v dějinách, Theodora Roosevelta.⁵⁶⁹ Pro mne se v této vlně obrazoborectví stal symbolický útok davu ničícího sochu Miguele de Cervantese v San Francisku.⁵⁷⁰ Důvody lynčující masy byly prosté – Španělé byli otrokáři a Cervantes byl Španěl...

Co se to vlastně událo? Na scéně dějin se objevily nové ideologie – během několika desetiletí se přetavily do veřejných a politických hnutí, ovládly média hlavního proudu, ovládly i atmosféru a výukový proces na univerzitách, postupně – jak tomu bylo vždy v dějinách – začaly ovlivňovat myšlení, postoje i jednání významné části veřejnosti.

Nesou různá označení – *woke*, identitární politika, progresivismus, *critical race theory*, *gender movement*, *feminism*, *radical environmentalism*, *cancel culture* i jiné. Směřují do různých oblastí, mají zároveň společné jmenovatele.

Pojem *woke* výstižně charakterizuje Perry Bacon, Jr., fejetonista novin *Washington Post* – podle jeho názoru ideje, které se začaly spojovat s pojmem *woke*, zahrnují odmítnutí americké výjimečnosti; přesvědčení, že Spojené státy nikdy nebyly skutečnou demokracií; že barevní lidé trpí systémovým a institucionálním rasismem; že bílí Američané požívají privilegia bílých; že Afroameričané si zaslouží reparace za otroctví a diskriminaci po zotročení; že rozdíly mezi rasovými skupinami, například v určitých profesích nebo odvětvích, jsou automatickým důkazem diskriminace; že orgány činné v trestním řízení v USA jsou navrženy tak, aby diskriminovaly lidi jiné barvy pleti, a proto by neměly být financovány, je třeba je rozpustit nebo výrazně reformovat; že ženy trpí systémovým sexismem; že jednotlivci by měli být

⁵⁶⁹ COLUMBUS, CH., JUSTE, C. How Statues Are Falling Around the World. Statues and monuments that have long honored racist figures are being boxed up, spray-painted – or beheaded. *New York Times*, June 24, 2020. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2020/06/24/us/confederate-statues-photos.html>.

⁵⁷⁰ Viz PENDERGAST, T. K. Statues Vandalized in Golden Gate Park. *Richmond Review/Sunset Beacon*, In: Dostupné z: <https://sfrichmondreview.com/2020/06/20/statues-vandalized-in-golden-gate-park/>.

schopni identifikovat se s jakýmkoli nebo žádným pohlavím; že kapitalismus USA je zásadně chybný; a že Trumpovo zvolení prezidentem nebylo odchylkou, ale odrazem předsudků o lidech jiné barvy pleti, které má velká část obyvatel USA.⁵⁷¹

Hnutí *woke* se svým obsahem i dobou formování prolíná s dalšími dvěma směřováními ideologie i politiky – identitární politikou a progresivismem.

Bernard Eric Jensen, historik působící na univerzitě v Roskilde v Dánsku, zpřístupňuje zrod pojmu identitární politiky, historické kontexty tohoto zrodu, jakož i jeho obsah: „Pojmy *identitární politika* a *politika identity* lze vysledovat do počátku 80. let (dvacátého století – pozn. P. H.),⁵⁷² kdy se zdá, že byly poprvé vytvořeny a použity v kontextu severoamerických debat o pohlaví a rase. Nejstarší použití, se kterým jsem se dosud setkal, lze nalézt v *Black Feminist Statement*, což byl příspěvek *Combahee River Collective* k *Home Girls: A Black Feminist Anthology* (1983).⁵⁷³ Politika identity zde odkazuje na myšlenku, že se člověk pokouší udělat ze své identity výchozí bod pro svůj politický boj, a navíc ji využít jako motivační sílu. ... Od konce 80. let 20. století se koncept politiky identity objevuje s hojnou pravidelností v severoamerickém akademickém písemnictví. ... Poprvé, co si osobně pamatuji, že jsem si všiml používání těchto nových termínů, bylo při čtení knihy *New Times. The Changing Face of Politics in the 1990s*. Tato kniha vyšla v roce 1989 a Rosalind Bruntova (výzkumná pracovnice na britské Sheffield Hallam University – pozn. P. H.) v ní má esej *The Politics of Identity*. Začíná poukazem na to, že termín *politika identity* se používá jako zkrácený termín k označení ‚hnutí, která se organizují kolem sexuality, genderu a etnicity‘

⁵⁷¹ BACON, P. Jr. The Ideas That are Reshaping The Democratic Party And America. *Five Thirty Eight*. (16 March 2021). Dostupné z: <https://fivethirtyeight.com/features/the-ideas-that-are-reshaping-the-democratic-party-and-america/>.

⁵⁷² Do stejného období řadí zrod pojmu identitární politika i Francis Fukuyama (viz FUKUYAMA, F. *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. 2014. Český překlad: FUKUYAMA, F. *Identita. Volání po důstojnosti a politika resentmentu*. Praha, 2019, s. 21.

⁵⁷³ *Combahee River Collective* byla americká ideologická formace, která pomohla utvářet diskurz o útlaku z pohledu černých lesbických feministek. Byla založena v Bostonu v roce 1974. Kolektiv je pro dnešní sociální hnutí zvláště důležitý kvůli Kolektivnímu prohlášení *Combahee River* z roku 1977, které je dodnes hojně čteno a diskutováno a které mimo jiné zavedlo do politické debaty pojem politika identity. *Home Girls: A Black Feminist Anthology* (1983) je sbírka esejů černošských lesbiček a černošských feministek, jejíž editorkou byla Barbara Smithová.

a snaží se převést princip ‚osobní je politické‘ do každodenní praxe. ... *My*, na které Bruntová odkazuje, jsme *my* britské levice.“⁵⁷⁴ Ostatně, přenechme slovo samotné Rosalind Bruntové: „Politika identity nabízí cestu ven ze starého zaškatulkovaného přístupu levice, jelikož její postoj je zahrnující, nikoli exkluzivní. Je to skutečně velmi vstřícný druh politiky, protože každý může zkusit ji definovat podle svých vlastních podmínek. Politika identity je již nějakou dobu aktuální jako kontextová zkratka pro hnutí, která se organizují kolem sexuality, genderu a etnicity a snaží se převést osobní do každodenní praxe. Když se poučíme z těchto hnutí, můžeme začít uplatňovat pojmy identity a identit na politický program pro všechny. Politika, jejíž výchozím bodem je uznání, do jaké míry politická činnost a úsilí zahrnuje nepřetržitý proces vytváření a přetváření sebe sama – a našeho já ve vztahu k ostatním – musí být oprávněně k dispozici komukoli, aby se k tomuto procesu za pochodu připojil.“⁵⁷⁵

Identitární politika zrozená v osmdesátých a devadesátých letech 20. století představuje nový radikální program levice, jenž je, což se pokusím ukázat, zásadně nasměrovan proti stávajícímu liberálnímu systému. Dochází přitom i k určitému znejasnění pojmů, a to zejména v zemích kontinentální Evropy. Americké ideové i politické prostředí rozlišuje mezi liberalismem a libertarianismem, přičemž první z obou pojmů označuje program radikální levice, druhý pak klasický „liberalismus“, jak jej známe z historie a jak se tento pojem používá – jak bylo již řečeno – v zemích kontinentální Evropy. Řekne-li se, že identitární politika je liberální politikou, pak to znamená, že není libertariánskou, není „liberální“ v klasickém významu, nýbrž radikálně levicová. Není to pouze Rosalind Bruntová, jež poukazuje na sepětí identitární politiky s „novou“ levicí.

Celosvětově vlivný americký filosof, zaměřením liberál, Richard Rorty (1931–2007), v návaznosti na rozlišení mezi cíli klasické levice a nové levice přelomu 20. a 21. století připomíná, že zástupci kulturalistické le-

⁵⁷⁴ JENSEN, B. E. History and the Politics of Identity. Reflections on a Contested and Intricate Issue. In: *Historiedidaktik. I Norden 7. Bruk og misbruk av historien*. Redigert av: AHONEN, S., GRANKVIST, R., KARLEGÅRD, CH., KØHLERT, A., LORENTZEN, S., NIELSEN, V. O., STUGU, O. S., Trondheim, 1999, s. 47. Ke zrodu a vývoji pojmu identitární politiky viz též BERNSTEIN, M. Identity Politics. *Annual Review of Sociology*, 2005, 31, s. 47–74.

⁵⁷⁵ BRUNT, R. The Politics of Identity. In: *New Times. The Changing Face of Politics in the 1990s*. HALL, S., JACQUES, M. Eds., 1. Ed. 1989, London – New York, 1990, s. 150.

více „se specializují na takzvanou politiku odlišnosti nebo identity nebo uznání: tato kulturalistická levice se více zabývá stigmaty než penězi, více hlubokými a skrytými psychosexuálními motivy než prozaickou a zjevnou chamtivostí“.⁵⁷⁶ Obdobný postoj slyšíme i ze samotného prostředí klasické levice, od slovinského marxistického filosofa Slavojе Žižeka (1949), kterého v roce 2012 časopis *Foreign Policy* zařadil mezi 100 nejvýznamnějších myslitelů světa.⁵⁷⁷ „Za prvé, nepřijímám jako úroveň moderní levice takzvané identitární boje postmoderního multikulturalismu: práva gayů, požadavky etnických menšin, politiku tolerance, antipatriarchální hnutí a tak dále. Stále více jsem přesvědčen, že jde o fenomény vyšší střední třídy, které by neměly být přijímány jako horizont boje pro levici. Aby nedošlo k nedorozumění, nejsem odpůrcem multikulturalismu jako takového; proti čemuž jsem, je myšlenka, že to představuje základní boj dneška.“⁵⁷⁸ Nejinak popisuje identitární politiku i Francis Fukuyama, osobnost sociální filosofie a politických věd, s níž jsme již měli možnost se seznámit: „V posledních desetiletích dvacátého století docházelo na levici k souběhu opouštění ambiciózních plánů na dalekosáhlé socioekonomické reformy a začleňování identitární politiky a multikulturalismu do jejího programu. ... od dřívějšího důrazu na dělnickou třídu se program rovnosti přesunul k požadavkům rovného postavení neustále se rozšiřujícího okruhu marginalizovaných menšin. ... Po évenemets (událostech – pozn. P. H.) v květnu roku 1968 se ... levicová agenda posunula k problémům kultury – už nebylo třeba zničit politický řád, který vykořisťoval dělnickou třídu, ale rozbít hegemonii západní kultury a hodnot, jež utlačovaly menšiny doma i v cizích rozvojových zemích. ... Západní kultura byla chápána jako inkubátor kolonialismu, patriarchálního řádu a ničení životního prostředí. Tato kritika pronikla zpět do Spojených

⁵⁷⁶ RORTY, R. *Achieving Our Country. Leftist Thought in Twentieth-Century America*. 1998. Německý překlad: RORTY, R. *Stolz auf unser Land. Die amerikanische Linke und der Patriotismus*. Frankfurt am Main, 1999, s. 74.

⁵⁷⁷ WITTMAYER, A. The FP Top 100 Global Thinkers. Foreign Policy presents a unique portrait of 2012's global marketplace of ideas and the thinkers who make them. *Foreign Policy*, November 26, 2012, <https://foreignpolicy.com/2012/11/26/the-fp-top-100-global-thinkers-2/>; „Žižek se v posledních dvou desetiletích ukázal jako moderní rarita: filosof celebrit, objevující se všude od op-ed stránek po kabelové zprávy.“

⁵⁷⁸ ŽIŽEK, S., DALY, G. *Conversations with Žižek*. Cambridge – Malden, 2004, s. 144.

států jako postmodernismus a dekonstruktivismus, které se šířily na amerických univerzitách.⁵⁷⁹

Termín progresivismus (pokrokářství) si přivlastnila řada ideových a politických hnutí od dob osvícenství po závěr 20. století. Tento termín si přivlastnila i identitární politika zrozená v osmdesátých letech 20. století, termín progresivismus dnes tedy nesou ideová a politická hnutí, politické strany či uskupení, jež se hlásí k identitární politice. Obsah, směřování i společenské dopady „nového“ progresivismu charakterizujeme využitím výstižné formulace pocházející z pera Cathy Youngové (1963), americké novinářky, publicistky, vědecké pracovnice *Cato Institute* ve Washingtonu: „V posledním desetiletí neliberální progresivismus – pocházející méně ze socialistické levice než z levice ‚sociální spravedlnosti‘ založené na identitě – sehrál klíčovou roli při podvracení liberálních norem v západních demokraciích a vyvolal extrémní pravicový odpor. ... Neliberální obrat progresivismu může mít podobu zjevného nepřátelství vůči liberálním hodnotám. Levicová rétorika často zachází s osvícenským liberalismem jako beznadějně poskvřeným rasistickými a sexistickými hříchy jeho zakladatelů, ne-li pouhou zástěrkou pro privilegia bílého muže a kolonialistické zvrstvení; osvícenství je dokonce pochybně obviňováno ze samotného generování rasismu. I když se tato obžaloba ve všeobecnosti zaměřuje na velmi skutečná selhání liberalismu, vyhýbá se skutečnosti, že tribalismus, brutální dobývání a útlak byly v historii lidstva společným údělem a že liberalismus je jedinečný ve své snaze odmítnout a překonat tyto neduhy. ... Tato ideologie je silně nepřátelská vůči svobodě slova, jak ukazují nedávné střety kvůli ‚politické korektnosti‘. Její přívrženci věří, že jakýkoli nesouhlas s progresivním dogmatem v otázkách ovlivňujících tradičně utlačované skupiny – rasové nebo náboženské menšiny, žen, gayů atd. – škodí a musí být utlumen. ... Antagonismus vůči presumpci nevinu u obviněných v případech sexuálních zločinů je dalším příkladem, kdy je progresivní dogma nepřátelské vůči základním liberálním hodnotám.

⁵⁷⁹ FUKUYAMA, F. *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. 2014. Český překlad: FUKUYAMA, F. *Identita. Volání po důstojnosti a politika resentimentu*. Praha, 2019, s. 114–115. Dodejme, že Fukuyama užívá pojem identitární politika ve významu odborného označení širokého spektra jevů souvisejících s ideovými a politickými důsledky intenzivního vnímání vlastní důstojnosti jednotlivců či skupin – řadí mezi ně etnické, náboženské, sociální a jiné. V tomto smyslu je jeho výklad poněkud matoucí – neodlišuje jím použitý termín pro označení určitých společenských jevů od kontextů, intencí, důvodů a prostředí, jež pojem identitární politiky v závěru 20. století zrodily jako pojem obsahující program nového směřování západní levice.

Progresivismus založený na identitě zásadně odmítá jeden z největších výdobytků liberalismu ve 20. století: zásadu, že s lidmi by se mělo zacházet jako s jednotlivci bez ohledu na rasu, pohlaví, etnický původ, náboženství nebo jiné skupinové charakteristiky. ... Se svým utopickým úsilím o společnost očištěnou od všech stop zaujatosti či nerovnosti a politizací všeho od umění po rodinný život je sociálně-spravedlnostní levičáctví jistým způsobem moderním dědicem komunismu 20. století. I když nevelí totalitním režimům, jeho vliv na západní liberální instituce – zejména média a akademickou sféru – z něj činí skutečnou hrozbu pro svobodu.⁵⁸⁰

V charakteristice ideového a politického hnutí *woke*, identitární politiky i progresivismu jsem uvedl řadu jejich znaků, naznačil jejich směřování, cíle i jejich možné dopady pro liberální demokracii a tím i svobodu jednotlivce. Stojí před námi úkol konkrétní argumentací opodstatněnost této charakteristiky prokázat.

6.1 Critical race theory aneb rasismus naruby

Woke a stejně tak i *identitární politika* a *progresivismus*, ačkoli nesouce rozdílné názvy, jak bylo již řečeno, prolínají se svým obsahem, staly se střešením označením několika ideových (i politických) směřování. Zastavme se postupně u jednoho po druhém, nahlédněme do jejich myšlenkových zdrojů i jejich obsahu a cílů. Prvním, jež zmíním, je kritická rasová teorie (*critical race theory*).

Než se seznámíme s jejím obsahem, zejména s jejím vnímáním kategorie svobody, ohlédněme se za jejími ideovými zdroji: Richard Delgado (1939), jeden ze zakladatelů kritické rasové teorie, právní teoretik působící na univerzitě v Seattlu, a Jean Stefancic, právní teoretička působící na univerzitě Alabama, spoluautorka (se svým manželem Richardem Delgadem) celé řady textů věnovaných kritické rasové teorii, za myšlenkové zdroje kritické rasové teorie považují tyto filosofické, politické či právně-teoretické proudy: „Kritická rasová teorie staví na poznatcích dvou předchozích hnutí,

⁵⁸⁰ YOUNG, C. Yes, liberal democracy is struggling, and the progressive left isn't helping. *Washington Post*, March 22, 2019, <https://www.washingtonpost.com/opinions/2019/03/22/yes-liberal-democracy-is-struggling-progressive-left-isnt-helping/>.